

מעשר כספים

הרב דוד שי רובינוב

א. מעשר כספים – דאורייתא או דרבנן?

ב. מעשר כספים – מהברוטו או מהנטו?

במאמר זה נדון אם מעשר כספים הוא מדאורייתא או מדרבנן, וכן אם צריך להפריש מעשר כספים מהמשכורת ברוטו או נטו.

א. מעשר כספים – דאורייתא או דרבנן?

מעשר כספים הוא מצווה יקרה מאוד, שאדם צריך להקפיד לקיימה. חז"ל דרשו:¹⁹² "עשר תעשר – עשר בשביל שתתעשר". הקב"ה מבטיח לאדם כי אם יפריש מעשר כספים, עשירית מהכנסותיו, הקב"ה יחזיר לו את זה בחזרה, ואפילו יותר ממה שהפריש.

מקור נוסף הוא גמרא בתענית.¹⁹³ הגמרא שואל אם מותר לנסות את הקב"ה, ועונה שבכל המצוות אסור לנסות חוץ ממצוות מעשר, על פי הכתוב:¹⁹⁴ "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די". מכאן שאפשר לבחון את הקב"ה בעניין מצוות מעשר.

אך נחלקו המפרשים אם אכן מותר. ראשונים ואחרונים רבים הבינו את הגמרא כפשוטה שמתר לכתחילה לבחון את הקב"ה במצווה זו.¹⁹⁵ הרמ"א¹⁹⁶ כתב שהנותן

¹⁹² שבת קיט ע"א.

¹⁹³ ח ע"ב.

¹⁹⁴ מלאכי ג, י.

¹⁹⁵ ספר החינוך מצווה תכד; פרישה יורה דעה סימן רמז; מהרש"ל, הגהות לסמ"ג לא תעשה ד; אהבת חסד חלק ב סימן יח.

¹⁹⁶ יורה דעה סימן רמז סעיף ד.

מעשר כספים מתעשר, ומותר לבחון את ה' בזה. אולם השולחן ערוך השמיט דין זה, וכתב השל"ה הקדוש¹⁹⁷ שהמחבר לא הזכיר דין זה מפני שלדעתו אסור לנסות את ה' במעשר כספים. ומה שדרשו על הפסוק "עשר תעשר", הכוונה למעשר דגן תירוש ויצהר.

המקור מן התורה לדין מעשר הוא דברי יעקב אבינו:¹⁹⁸ "וְהָאֵבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמַתִּי מִצֵּבֶה יְהוָה בֵּית אֱלֹקִים וְכָל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי עֵשֶׂר אֲעִשְׂרֶנּוּ לְךָ". פסוק נוסף המובא בפוסקים הוא:¹⁹⁹ "עֵשֶׂר תְּעַשֵּׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה". פירוש הדברים לכאורה הוא שרק התבואה חייבת במעשר, אך המילים "את כל" באות לרבות דברים נוספים.

הרמב"ם²⁰⁰ התייחס לשיעור נתינת צדקה:

וכמה? עד חמישית נכסיו מצווה מן המובחר, ואחד מעשרה מנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה. ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה.

בפשטות הרמב"ם מתייחס למצוות צדקה, ולפי זה אין לומר שעין בינונית, שהיא אחד מעשרה, היינו מצוות מעשר כספים, כיוון שכאן מדובר על החיוב מהתורה של מצוות הצדקה, ואינו שייך להפרשה קבועה שעולה מתוך דברי הגמרא והפוסקים לעיל. עם זאת מדברי בעלי התוספות²⁰¹ משמע שהחיוב מן התורה.

האחרונים נחלקו בשורש מצווה זו. ישנם הסוברים שנתנת מעשר היא חיוב מן התורה, אך דעה זו היא דעת מיעוט. ישנם פוסקים הסוברים כי זהו חיוב מדברי חכמים, והפוסקים אסמכתא.²⁰² אולם דעת רוב הפוסקים שדין מעשר כספים הוא מנהג,²⁰³ וכך נקטו רוב פוסקי זמננו. יש לציין שנחלקו הפוסקים אם מרן השולחן ערוך הזכיר דין זה ביורה דעה, והוא נכלל בנתינת צדקה, או שהוא כלל לא הזכיר דין זה.

¹⁹⁷ מגילה נר מצווה כב.

¹⁹⁸ בראשית כח, כב.

¹⁹⁹ דברים יד, כב.

²⁰⁰ הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה.

²⁰¹ תענית ט ע"א.

²⁰² ט"ז יורה דעה סימן שלא-שלב.

²⁰³ ב"ח שם.

ב. מעשר כספים – מהברוטו או מהנטו?

חז"ל תיקנו שאדם צריך להפריש לפחות עשירית מהמשכורת ועד חומש מהמשכורת ולא יותר, שמא יישאר אדם עני. אולם אם עושה כדי לכפר על חטאיו, גם פחות מכך מותר. כעת נדון אם צריך להפריש מהמשכורת נטו או ברוטו. משכורת ברוטו היא המשכורת שאדם מקבל ממקום עבודתו לפני כל ניכויי החובה שמנכים לו על פי דין. משכורת נטו היא הסכום שנשאר לאדם לאחר כל ניכויי החובה והרשות שמקום העבודה מנכה.

דעת בית דינו של שלמה²⁰⁴ ומרן החיד"א²⁰⁵ ועוד פוסקים להחמיר, שיש להפריש מהמשכורת ברוטו. הטעם לכך הוא שלא מצינו בחז"ל ובפוסקים חילוק בין ברוטו לנטו, ומכל הרכוש שאדם צובר עליו להפריש מעשר. אולם ישנם פוסקים המקילים בזה, ובהם מרן המחבר,²⁰⁶ ולשיטתם חיוב מעשר כספים הוא מהמשכורת נטו, היינו לאחר ניכויי מיסי מדינה על פי חוק, כגון מס הכנסה, ביטוח לאומי, ביטוח בריאות וכו'. הטעם לכך שכל מה שנחשב הכרחי לצורך קיומו הבסיסי של האדם אינו נכלל בדין מעשר. בשו"ת יחווה דעת²⁰⁷ נראה ששילב את השיטות, שלכתחילה יש להחמיר, אולם כשיש צורך מסוים ניתן לסמוך על המקילים.

ישנם מקרים נוספים שאדם צריך להפריש מעשר כספים, והם אינם קשורים למשכורתו, אלא לסכומי כסף אחרים שהוא מקבל ממקורות אחרים. נציע כמה דוגמאות:

1. ירושה מהוריו או מקרובי משפחה אחרים – יש להפריש מעשר כספים.
2. מענקים שאדם מקבל ממקום עבודתו, כגון פיצויי פיטורים, קרן השתלמות ומענקים שונים – צריך להפריש מעשר כספים.
3. אם אדם הוא עצמאי ולא שכיר, חייב להפריש מההכנסות של העסק, לאחר הורדת מיסים כחוק.

ישנם מקרים שבהם רוצים להשתמש בכספי מעשר כספים למטרה מסוימת. לדוגמה, אם אדם רוצה לקנות ספרי קודש מכספי מעשר כספים – מותר, אך בתנאי שיכתוב על הספרים שנקנו מכספי מעשר כספים וישאילם לכל אדם שירצה.

²⁰⁴ יורה דעה סימן א.

²⁰⁵ ברכי יוסף סימן רמט ס"ק ה.

²⁰⁶ שו"ת אבקת רוכל סימן ג.

²⁰⁷ חלק ג סימן עו.

דוגמה נוספת היא שימוש בכספי מעשר כספים לחינוך ילדיו, אם הם לומדים בתלמודי תורה. אם שכר הלימוד גבוה מהממוצע, יכול האדם לשלם ממעשר כספים. למעשה, כיוון שדעת רוב הפוסקים היא שדין מעשר כספים הוא מנהג, ניתן להקל כדעה שיש להפריש מעשר כספים מהמשכורת נטו. אולם המחמיר בכך, בוודאי תבוא עליו ברכת טוב.